

Kültürlerarasılık: Çin Edebiyatının İspanya'daki Temsili Üzerine Bir İnceleme

ÖĞRETİM GÖREVLİSİ DR. NESLİHAN KOCAMAN*

Öz

Bu çalışma, Çin edebiyatının İspanyol kültüründe ve literatüründe temsiline odaklanarak, kültürlerarasılık kavramını edebi çeviri bağlamında ele almaktadır. Çin ve İspanya arasındaki tarihsel, coğrafi ve kültürel farklılıklar, iki ülkenin edebi geleneklerinin etkileşimini şekillendirmiştir. Araştırma, hem klasik hem de modern Çin edebiyatının İspanyolcaya çevirilerinin tarihsel süreçlerini ve bu çevirilerin kültürel, estetik ve sosyopolitik etkilerini incelemektedir. Özellikle Lu Xun, Lao She, Mo Yan ve Gao Xingjian gibi önemli yazarların eserlerinin dolaylı çeviriler yoluyla İspanyol edebiyatına kazandırılması, çeviri etkinliklerinin arka planındaki kültürel ve ideolojik unsurları ortaya koymaktadır. Ayrıca, İspanya'daki Sinoloji çalışmalarının gelişimi, çevirmenlerin rolü ve Çin edebiyatının İspanyol okuyucular üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Çin edebiyatının İspanya'daki temsili hem bir çeviri süreci olarak hem de iki farklı kültürel dünya arasındaki köprülerin inşası olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Çin edebiyatı, İspanyolca edebi çeviri, Nobel, kültürlerarasılık, birebir ve dolaylı çeviri

INTERCULTURALITY: AN EXAMINATION OF THE REPRESENTATION OF CHINESE LITERATURE IN SPAIN

Abstract

This study focuses on the representation of Chinese literature within Spanish culture and literature, examining the concept of interculturality in the context of literary translation. The historical, geographical, and cultural differences between China and Spain have shaped the interaction of their literary traditions. The research investigates the historical processes of translating both classical and modern Chinese literature into Spanish and analyzes the cultural, aesthetic, and sociopolitical impacts of these translations. The works of significant authors such as Lu Xun, Lao She, Mo Yan, and Gao Xingjian have been introduced into Spanish literature, primarily through indirect translations, highlighting the cultural and ideological factors underlying translation activities. Furthermore, the development of Sinology studies in Spain, the role of translators, and the influence of Chinese literature on Spanish readers are analyzed. In this context, the representation of Chinese literature in Spain is evaluated both as a translation process and as the construction of bridges between two distinct cultural worlds.

Keywords: Chinese literature, Spanish literary translation, Nobel, interculturality, direct and indirect translation

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, neslihan.kocaman@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7220-0966

Gönderilme Tarihi: 19 Eylül 2024

Kabul Tarihi: 29 Kasım 2024

GİRİŞ

Dil, kültürün tercümanı (Özgüzel, 2013, s. 150) ise çeviri edimi de diller arası aktarımla beraber bir kültürün diğerine tanıtılması olarak görülür (Doğan, 2021: 39). Kùltürlerin statik olmaktan öte dinamik süreçlerden oluşması ve yeniden üretimi gerekli kılması sebebiyle kùltürlerarasılık çeviri aracılığıyla etkin bir hal alır ve birbirine yabancı olan kùltürlerin kesişimi meydana gelir. Çinmen Karayürek'in de belirttiği üzere (2024, s. 585) teknolojik gelişmeler, küreselleşme, göç ve farklı kùltürlerle etkileşim gibi etmenler diller üzerinde doğrudan etkiler yaratmakta ve dillerin değişime açık olduğunu göstermektedir.

Çeviri yalnızca kelimelerin bir dilden diğerine çevrilmesi değil, aynı zamanda bir kùltürün sembollerinin, değerlerinin ve anlatı biçimlerinin de aktarılması anlamına gelir. Dilsel bir aktarımla sınırlı kalmayan çeviri edimi kùltürel kodların, düşünce yapılarının ve dünyaya bakış açılarının da karşılıklı olarak paylaşılmasını içerir. Çin ve İspanya'nın birbirine uzak kùltürel kodları, çeviri edimi sürecinde yeniden üretim yoluyla hedef dil okuyucularına ulaşır. Çin edebiyatı, tarih boyunca Taoizm, Konfüçyüsçülük ve Budizm gibi derin felsefi sistemler üzerine inşa edilmiştir. Bu felsefi katmanlar, İspanyol okurlar için yeni ve farklı bir anlam dünyası sunar. Çevirmenler, bu metinleri aktarırken sözcükleri çevirmekle kalmaz, bu metinlerin arka planındaki dünya görüşünü de İspanyol okuyuculara sunmaya çalışır. İki kùltür arasında yapılan çeviri faaliyetleri, bir müzakere süreci olarak da değerlendirilebilir. Çeviri edimi, her iki ülkede de yeni edebi türlerin ve biçimlerin keşfine kapı aralar. Çin edebiyatı, İspanya'da yalnızca klasik anlatılarıyla değil, aynı zamanda modern distopyalar, fütüristik anlatılar ve toplumsal eleştirilerle de ilgi görmektedir. Bu da çeviri yoluyla farklı kùltürlerin edebi gelişimlerine katkıda bulunur.

On altıncı ve on sekizinci yüzyıllar arasında Çin ve İspanya arasında tarihte ilk izlerini bırakanlara bakıldığında, Avrupa'da Çin'in tanınmasına ve anlaşılmasına olanak sağlayan; 1540-1617 yılları arasında yaşamış Augustinus felsefesini benimsemiş rahip Juan González de Mendoza'nın yazdığı *Historia de las cosas más notables, ritos y costumbres del Gran Reino de la China* (Büyük Çin Krallığının En Dikkat Çeken Şeylerinin, Geleneklerinin ve Göreneklerinin Tarihi) isimli eseriyle karşılaşılır. Bu kitap Çin hakkında çok fazla bilgi vermesinin yanı sıra, Çin'in gelişmiş hukuk sistemi, hükümetin merkezileşmesi, alfabesindeki güçlük ve memurların işe alımına kadar detaylı bilgiler sağlamaktadır. 1585 yılında Roma'da İspanyol dilinde yayımlanırken; otuz altı adet baskısı yapılmış ve yedi dile çevrilmiştir.¹

İlk Çince-İspanyolca sözlüğü, 1575 yılında Çin'i dolaşan bir başka İspanyol rahip Martín de Rada (1533-1578) tarafından yazılmıştır.² Bir diğer önem arz eden nokta ise İspanya'da Çin edebiyatına ait 1592 yılında rahip Juan Cobo tarafından çevirisi yapılan *Espejo Rico del Claro Corazón* (Temiz Bir Kalbin Yansımaları) isimli eserdir (Arbillaga, 2003, s. 222). Çin ve İspanya tarihinde, yaşayan bir batı diline çevirisi yapılan ilk Çince kitaptır. Bu eser bir derlemedir ve Konfüçyüs, Mencius ve Laozi gibi büyük filozofların altı yüzden fazla atasözü ve deyişinden oluşmaktadır.

¹ "La histórica relación cultural entre China y España". Web: <https://spanish.visitbeijing.com.cn/article/47IHAcRQvBt>. (Erişim Tarihi: 12.09.2024).

² "La histórica relación cultural entre China y España". Web: <https://confuciomag.com/china-espana-relacion-historica>. (Erişim Tarihi: 05.09.2024).

On yedinci yüzyılda İspanya Çin'den gelen çok sayıda tez, hikâye ve mektup örneğine ev sahipliği yapmıştır, bununla birlikte İspanyolca Çin ve Avrupa arasındaki bilgi iletişimde öncü bir rol üstlenmiştir. Ye ve Ollé (2021, s. 469-470) on yedinci yüzyılda İspanyolların Çin'de önemli bir misyoner gücüne sahip olduklarını, Shandong, Guangdong, Guangxi, Fujian ve Jiangxi gibi şehirlerde aktif rol aldıklarını ve İspanyol misyonerlerin Çin'e seyahat ederek Çin kültürünü, dilini ve düşüncesini anlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise Cao Xueqin'e ait *Kızıl Odanın Rüyası* yankı bulmuştur. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yapılan çevirilerin az olması sebebiyle çoğu eser, Fransızca, İtalyanca ve İngilizce gibi diğer Avrupa dillerinden yapılmıştır. *Kızıl Odanın Rüyası* isimli klasik eserin tam çevirisi on sekizinci yüzyılda yapılmamış olsa da eser Avrupa'da, özellikle Fransızcadan yapılan dolaylı çevirilerle tanınmıştır.³

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru yapılmaya başlanan çevirilerde ise Rovira-Esteva ve Sáiz López'e göre (2008, s. 236) İspanya'da Çince edebi eserlerin seçimini belirleyen asıl faktörler Avrupa'daki metinlerarasılık konusu, önemli ödüllerin verilmesi ve Çin'deki bazı eserlerin sansürü, içsel estetik ve kültürel değerlerdir. Çince eserlerin İspanyolca çevirisinde kültürlerarasılık, eserin içindeki toplumsal eleştirilerin ve sosyo-politik mesajların nasıl karşılanacağı sorusunu da gündeme getirir. Çin'de devletin sansür politikaları veya bireysel özgürlükler üzerine eleştiriler, İspanya'daki tarihsel ve toplumsal deneyimlerle ve okuyucuların bu eleştirileri kendi sosyopolitik bağamlarına yerleştirebilmesi çeviri ve sosyoloji birlikteliğini yeniden göz önüne sermektedir. Çin'in toplumsal ve politik yapısı, İspanyol kültüründen oldukça farklıdır. Bu nedenle, eserde yer alan eleştirilerin İspanyol okuyucular tarafından anlaşılması, bazen eserin çeviri sürecinde belirgin hale getirilen tarihsel ya da politik arka planına bağlı olabilir. Çevirmen, bu konulara nasıl yaklaştığıyla, Çin'in toplumsal yapısını doğru ve dengeli bir şekilde yansıtarak kültürlerarası bir diyalog yaratabilir.

1. XX. YÜZYILDA ÇİN EDEBİYATININ İSPANYA'DAKİ GENEL DURUMU

Jervis Hidalgo (2024, s. 3-5) Hispantik dünyada Çin edebiyatına ait eserlerin pazarlanması sorunsalı ile genel bir bilgi eksikliğinin bulunduğunu belirtirken İngilizce ve Fransızca konuşan ülkelerin edebiyat dünyasındaki egemenliği ve Çin edebiyatının İspanyolcaya çevrilmesindeki zorlukların da yer aldığını ifade eder. Özetle bunun ardında yatan temel sebeplerin başında ülkelerin kültürel ve coğrafi bağlamda birbirlerine uzak oluşları gösterilebilir. İspanya, tamamen yok sayılmasa da Sinoloji alanında hatırı sayılır bir çalışma geleneğine sahip olmamıştır ve Çince'den direkt yapılan çevirilerden ve çalışmalardan tarihsel açıdan yoksun kalmıştır. Bauer (1999, s. 22) bu bağlamda ara dillere olan ihtiyacın, iki ülke arasında var olan coğrafi ve zamansal mesafelerle birlikte dilbilimsel, mental ve kültürel uzaklıklarla da ilintili olduğunu dile getirmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde İspanya'da Çince'den yapılan çevirilere rastlamak pek mümkün olmasa da 70'li ve 80'li yıllarda Tang Hanedanlığından Li Bai⁴ ve Du Fu⁵ şairlerine ait

³ "China, Literatura". Web: <https://phte.upf.edu/dhte/panoramas-generales/china-literatura/>. (Erişim Tarihi: 09.11.2024).

⁴ Li Bai, Tang Hanedanlığının en büyük romantik şairi olarak düşünülmüştür. Ölümsüz şair olarak anılan Li Bai, Çin edebiyat tarihinin en saygı duyulan şairleri arasındaki yerini almıştır. Günümüzde yaklaşık olarak bin adet şiiri bulunan şair, abartılı hayal gücü ve şiirlerinde görülen Taocu imgelerle tanınmaktadır.

⁵ Du Fu, Tang Hanedanlığı döneminde yaşamış Çinli bir şairdir. Şiirleri politik ve toplumsal bir karaktere sahip olan şair, şiirlerinde yaşamışlıklara önem vermesi sebebiyle realist bir üsluba sahiptir.

şiiir çevirilerini bulmak söz konusudur. Aynı dönemde öykü türünde yapılan çevirilerle birlikte, Laozi, Konfüçyüs, Mensiyüs, Zhuangzi ve Sun Zi filozoflarına ait felsefi eserlerin çevirilerine de rastlanır. Bunların yanı sıra tıp, gastronomi, mimari ve atasözleri gibi Çin kültürünü temsil eden kitap çevirileri de bulunmaktadır (Wang, 2016, s. 69).

90'lı yıllar itibariyle Madrid, Barcelona, Granada, Alicante, Sevilla, Málaga ve Salamanca şehirlerinde oryantalist çalışmalara yönelik merkezlerin kurulması ve gelişmesine rağmen, İspanya hâlihazırda İngiltere, Almanya ve Fransa'nın gerisinde kalmaya devam etmektedir. Hem kültürel değişimler hem de Çin edebiyatına ait çeviriler hususunda yeterli bir seviyeye ulaşmış değildir (Wang, 2016, s. 77). İspanyol çeviri geleneği, çevirisi yapılan eserlerin sayısı ve kalitesine bakıldığında oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir ve bu sebeptendir ki Çin edebiyatına ait eksiklik göze çarpmaktadır. Bunun aksine İngiliz, Fransız ve Alman edebiyatları tarihsel ilişkileri sebebiyle Hint, Çin, Japon, Kore ve Vietnam edebiyatlarına ait sayısız çevirilerle zenginleşmiştir (Arbillaga, 2003, s. 184).

İspanya'daki bu eksikliğin sebebi sadece tarihsel, coğrafi ve kültürel sebeplerden değil, aynı zamanda İspanyol üniversitelerinde Sinoloji bölümünün sayıca çok olmayışından da kaynaklanmaktadır. Günümüzde Sinoloji bölümüne sahip İspanyol üniversiteleri şunlardır:

Madrid Özerk Üniversitesi: Asya ve Afrika Çalışmaları Lisans Programı: Arapça, Çince ve Japonca.

Madrid Complutense Üniversitesi: Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü: Çin Kültürü, Dili ve Edebiyatı Lisans Programı.

Barcelona Otonom Üniversitesi: Doğu Asya Çalışmaları Lisans Programı.

Rey Juan Carlos Üniversitesi: Avrupa Birliği ve Çin Yüksek Lisans Programı.

Granada Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü

Valencia Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü

Sinoloji bölümü ve İspanyol üniversiteleri söz konusu olduğunda özellikle üzerinde durulması gereken Madrid Özerk Üniversitesi'dir. Zira bu okulda ilgili bölümün kurulmasını ve Çincenin tanınmasını ve önem kazanmasını sağlayan akademisyen Taciana Fisac⁶ 'ın çalışmaları kapsamlıdır.

Taciana Fisac, 9 Ekim 1992 yılında Madrid Özerk Üniversitesi Eğitim Kurulunun almış olduğu kararla Doğu Asya Çalışmaları Merkezinin kurulmasını sağlamıştır. 14 Şubat 2003 yılında ise İspanya'da Sinoloji alanında çalışmalar yapan diğer üniversitelerle bağlantıya geçmiş ve 172/2003 sayılı Kraliyet Kararnamesi ile merkezin adı Doğu Asya Çalışmaları olarak değiştirilmiştir (Ramírez Ruiz, 2018, s. 3).

⁶ Taciana Fisac Madrid Özerk Üniversitesi Öğretim Üyesi, Doğu Asya Çalışmaları Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü. Küçük yaşlarından itibaren ailesinin desteği ve isteği doğrultusunda Çince öğrenmeye başlamış ve bu alanda "Mujer, Literatura y Sociedad en la China contemporánea" (Çağdaş Çin'de Kadın, Edebiyat ve Toplum) isimli teziyle doktora derecesini almıştır. 1978 yılında Kral Juan Carlos ve Kraliçe Sofía'nın tercümanı olarak Çin'e ilk resmi seyahatini gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri güçlendirmiş ve de İspanya'da Sinoloji alanı için dönüm noktası olarak düşünülmüştür.

Unesco Index Translationum⁷ 'un 1979-2024 yılları arasında gerçekleşen çeviri faaliyetleri raporuna göre İspanya, Çin edebiyatına ait toplamda dört yüz seksen dokuz eser çevirisine sahiptir.⁸

2. KÜLTÜRLERARASILIK: EDEBİ ÇEVİRİLER BAĞLAMINDA ÇİN VE İSPANYA ÖRNEĞİ

Kültürlerarasılık, farklı kültürler arasında anlamlı ve etkili bir iletişim ve etkileşim kurma sürecini ifade eder. Bu kavram, kültürler arası anlayış ve etkileşimi teşvik etmek için kullanılan bir dizi strateji ve yaklaşımı içerir. Kültürlerarasılık, kültürel farklılıkları anlamak ve bu farklılıkların ötesine geçerek ortak bir zemin oluşturmak için çaba sarf eder. Ergün Atbaşı'nın da ifade ettiği üzere (2021, s. 2425) edebi çalışmalarda farklı kültürleri ve metin yapılarını inceleyen kültürlerarası edebiyat iki veya daha fazla kültürün kaynaşmasını ve de özgün eserler ortaya çıkarılmasını amaçlar. Dolayısıyla edebi çeviri ve kültürlerarasılık arasındaki ilişki, kültürel anlayış ve etkileşimi teşvik etme açısından oldukça önemlidir. Edebi çeviri, bir kültürün edebi eserlerini başka bir dile aktararak, o kültürün sembollerini, değerlerini ve anlatı biçimlerini diğer kültürlerle tanıtır. Bu süreç, kültürlerarası anlayışın artmasına yardımcı olur.

Kartarı (2014, s. 29) iki farklı toplumda kökleri bulunan ve her iki toplumun kültürel birikimlerinden ayrı ayrı beslenen üçüncü kuşak yazarlarının ürettikleri eserleri, kültürlerarasılık edebiyatı kavramı altında toplanabileceğini belirtir. Bu kavram, köklerin çatışmasından veya karşılıklı ayrışan noktaların incelenmesinden ziyade, bu köklerin birleşerek yeni bir oluşum meydana getirmesini ifade eder. Kültürlerarasılık bağlamında ele alındığında, bu kavram; farklı açılardan ele alınarak incelenen ve sürekli olarak kendini yenileyen bir kültürün, belirli bir toplum tarafından yaratılmış olan fiili varlığına atıfta bulunur. Yazar farklı kültürel geçmişlere sahip ülkelerin yeniden üretim yoluyla bir araya gelmesiyle ortaya çıkan çok kültürlü ortamı ve bu bağlamda gelişen yeni kültürü, kültürlerarasılık perspektifiyle yorumlamaktadır.

Kültürel çeşitlilik, farklı kültürel grupların karşılıklı fayda sağlayacak şekilde diyalog kurmalarına zemin hazırlayan bir ortam oluşturur. Çeşitli sanatsal, edebi, müzikal, ahlaki ve diğer gelenekler, birbirleriyle etkileşime geçerek karşılıklı olarak sorgulama ve inceleme süreçlerine girerler. Bu süreçte kültürel unsurlar birbirlerinden esinlenerek yeni denemelerde bulunur ve sonuçta, her birinin tek başına yaratamayacağı özgün fikirler ve duyarlılıklar doğar (Parekh, 2002, s. 215). Albert Einstein'ın da dediği gibi, "Hayal gücü bilgiden daha önemlidir." Bu etkileşimler, kültürel sınırları aşarak yeni ufuklar açar ve yaratıcılığı besler. Özdemir (2011, s. 35) kültürlerarası iletişimin yerelden evrensele doğru bir ivme kazandırdığını ve global düşünmeye sevk eden kültürel bir bilinç edinme ya da bu bilinci yükseltme çabası olduğunu ifade eder. Farklı kültürlerin edebi birikimlerinin erek dillere aktarılması ile kültürlerarası iletişim sağlanır ve dil ve edebiyatın önderliğinde uzak olanlar tamamen olmasa da yakınlaşabilir (Gimatdinova ve Öztürk, 2021, s. 123-125). Bu bağlamda Çince felsefi derinlik taşıyan ve mitolojik eserler ile İspanyol dilinde yazılmış

⁷ Unesco'nun çevirisi yapılan kitaplara ait veri tabanı (<http://www.unesco.org/xtrans/>)

⁸ <https://www.unesco.org/xtrans/bsresult.aspx?a=&stxt=&sl=zho&l=spa&c=&pla=&pub=&tr=&e=&udc=&d=&from=1979&to=2024&tie=a>. (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

büyülü gerçekçilik gibi anlatı yapıları, çeviri aracılığıyla farklı toplumlar tarafından tanınır hale gelir.

Bu çalışmada verilen bilgilerin tümü “castellano” ya da “español” olarak adlandırılan İspanyolcaya ait çevirileri içermektedir⁹. Nitekim İspanya’da konuşulan ve resmi olarak kabul gören başka diller de bulunmaktadır. Bunlar Katalanca, Galiçyaca ve Baskçadır. Bu ayrıntının verilmesinin nedeni öncelikle herhangi bir karışıklığa yol açmamak, diğer taraftan İspanya’nın özellikle Katalonya bölgesinde Çinceye ait Katalan dilinde yüksek oranda akademik ve çeviri çalışmalarının bulunuyor olmasıdır. Katalonya’da ikamet eden sinologların yanı sıra Çinli öğrencilerin çoğunluğu da bu bölgede öğrenim görmektedir. Barcelona’da yer alan Edicions Bellaterra yayınevine ait “Çağdaş Çin Kütüphanesi¹⁰” Çin üzerine çalışan İspanyol araştırmacılar için oldukça fayda sağlayan bir internet sitesidir; burada hem İspanyol uzmanlar tarafından yazılmış Çince eserlere hem de dünyada Sinoloji alanında yapılan çalışmaların çevirilerine ulaşmak mümkündür.

Maria Tymoczko¹¹ “The Metonymics of Translating Marginalized Texts” isimli makalesinde Batı Perspektifi olarak adlandırdığı ve dünya edebiyatının dışında kalan metinleri, marjinal edebiyat adını verdiği bir sınıflandırmanın içine yerleştirir (1995, s. 12). Bu tanımlamaya göre Çin edebiyatı İspanya perspektifinden bakıldığında marjinal edebiyat kategorisi içinde yer alabilir, zira Çin kültürüne ait eserler İspanya gibi batılı bir ülke için kanon ya da standartların dışında kalmış olarak görülmektedir.

Tymoczko’ya göre her edebi metin kendinden önce yazılanlara sıkı bir biçimde bağlıdır ve bunun sebebini daha önceden yazılan eserlerin dilsel sözleşmelerine, türlerine, yazarların üsluplarının daha sonra yazılan edebi eserler üzerindeki yadsınamaz etkisine bağlar. Bunu da “yeniden yaratım” ve “yeniden yazım” olarak tanımlamaktadır (1995, s. 11-12). Çin edebiyatının ve Çin kültürünün hedef kültür olan İspanyol okurlarına uzak oluşu sebebiyle çevrilen eserlerin İspanyol halkı için yeniden yazımdan ziyade yeni bir hikâyeye dönüştüğünü söylemek doğru olacaktır. Yeniden üretimin görüldüğü çeviri faaliyetlerinde farklı kültürlerin kesişimi zorunlu bir hal alır. Arı’nın da ifade ettiği üzere (2016: 29-30) kültürlerin kesişme noktaları yapılan çevirilerdir ve kültürlerarası gerçekleştirilen her bağlantı çeviri aracılığıyla sadece sözcüklerin ve kavramların aktarımı ile limitli olmayıp yabancı düşünce şekillerinin, kültürel sembollerin de aktarımı anlamına gelir.

Bu bağlamda ilk olarak klasik edebiyat kategorisinde Ming ve Qing Hanedanlıklarından çevirisi yapılan eserlerle başlamak uygundur. Bunlar sırasıyla ve geleneksel kanonik romanlardan olan *Viaje al Oeste: las aventuras del Rey Mono (Batıya yolculuk: Maymun Kralın Maceraları)* 1992 yılında çevrilmiştir, *Sueño en el Pabellón Rojo (Kızıl Odanın Rüyası)* ilk kez Mirko Laufer tarafından *Sueño de las mansiones rojas* ismiyle İngilizceden İspanyolcaya çevrilmiştir. Eserin direkt yapılan çeviri ise Zhao Zhejiang (赵振江) ve José Antonio García Sánchez tarafından 2005 yılında yapılmıştır (Dai, 2021, s. 152). *Erudito de las Carcajadas (Kahkaha Bilgesi)* 2010 senesinde ve Qing Hanedanlığının

⁹ Belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise eser isimlerinin çevirisidir. Bu çalışmada adı geçen eserlerin Çince İspanyolcaya olan çevirilerinde İspanyolcada eserlere verilen isimlerin Türkçe birebir karşılığı verilmiştir. Adı geçen bazı Çince kitapların Çince Türkçeye olan çevirilerindeki isimlerde farklılıklar bulunmaktadır.

¹⁰ Web: <https://www.bellaterra.coop/es/colecciones/biblioteca-de-china-contemporanea>. (Erişim Tarihi:12.09.2024)

¹¹ Maria Tymoczko Massachusetts Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü Öğretim Üyesi.

sonlarına doğru ortaya çıkan eleştirel romanlardan *Los Viajes del Buen Doctor Can (Güzel Yürekli Doktor Can'ın Seyahatleri)* 2004 yılında çevrilmiştir.

Çinceden yapılan çevirilerde 80'li yıllardan günümüze değin İspanya'da daha hareketli bir dönem söz konusu olmuştur. Özellikle İspanya açısından 80'lerin önemini vurgulamak gerekir. Nitekim Franco¹² rejiminin 1975 yılında sona ermesi, Anayasanın iyileştirilmesi, demokrasiye geçiş gibi İspanyol toplumunu etkileyen sosyal değişimler yaşanmaya başlamıştır. Aynı zamanda Demokrat İspanyol Hükümetinin girişimleriyle İspanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılımı ve çok kültürlülüğün yeniden canlanması için hazırlanan siyasi girişimler İspanyol toplumunun da dünyaya açılmasına ve diğer kültürlerle etkileşime girmesine sebep olmuştur (Wang, 2016, s. 69). Pedro San Ginés ve Sean Golden gibi isimler Çinceyi tanıtmak için mücadele etmelerine rağmen 80'li yılların başı İspanya için adeta bir sinoloji çölü olarak kalmıştır. Bu uğraşların temel sebebi tüm dünyanın Çin'in dünya ticaretinin merkezine ve Yirmi birinci yüzyılın önde gelen ve beklenmedik siyasi aktörüne dönüştürecek olan küresel jeostratejik öneme sahip olduğunun farkında olmalarıdır (Ramírez Ruiz, 2018, s. 1). Aydın (2020, s. 74) Çin'in ekonomik gelişimi sayesinde Çin kültürü ve diline küresel çapta dikkat çekildiğini vurgulamaktadır. Çin edebiyatının Çin kültürünü dış dünyaya tanıtmının en önemli araçlarından biri olarak kabul edildiğini dile getirirken Çin kültürünü yakından tanıyan Howard Goldblatt, Wolfgang Kubin ve Julia Lovell gibi sinologların bu gelişimi hızlandırdıklarını belirtir.

Modern Çin edebiyatına bakıldığında İspanya'daki çeviri durumunun çoğunlukla dolaylı çeviri üzerinde yoğunlaştığını söylemek gerekir; bunun en bilindik örneği ise Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Mo Yan'ın İspanyolcaya çevirisi yapılan yedi eserinin altısının Howard Goldblatt'ın İngilizce çevirileri üzerinden yapılarak İspanyol edebiyatına kazandırılmış olmasıdır. (Marín-Lacarta, 2012, s. 2). Bu eserler arasında *Sorgo Rojo (Red Sorghum)*, *Big Breasts and Wide Hips (Grandes pechos, amplias caderas)* bulunur (Yu, 2019, s. 266). Çeviri üzerinden yapılan çeviriler, bir bakımdan, farklı edebi sistemlere ve o ülkelerdeki trendlere yönelik fikir sahibi olunmasını kolaylaştırmaktadır.

Modern edebiyat kategorisinde İspanyolcaya çevirisi yapılan ilk eser Xie Bingyin'in otobiyografisi olan *Autobiografía de una muchacha china (Çinli Bir Kızın Otobiyografisi)*'dir. 1949 yılında İngilizce versiyonundan Rosa María Topete tarafından İspanyol literatürüne kazandırılmıştır. Bir sonraki çeviri faaliyeti 1962 yılına kadar gerçekleşmemiştir, dönemin az bulunan Çince çevirmenlerinden Marcela de Juan aynı yıl *Segunda antología de la poesía china (İkinci Çince Şiir Antolojisi)*'ni gerçekleştirmiştir.

¹² Francisco Franco, 1939'da İspanya İç Savaşı'nı kazandıktan sonra 1975'teki ölümüne kadar ülkeyi yöneten İspanyol bir diktatördür. İktidarı boyunca otoriter, milliyetçi ve sağcı bir rejim kurmuş; demokratik özgürlükleri baskılamış ve kültür, basın ve genel siyaset üzerinde sıkı bir sansür uygulamıştır. Franco rejimi toplum üzerinde sıkı bir kontrol sağladığı için Avrupa'nın ve dünyanın büyük bir kısmından izole olmuştur. 1980'ler, İspanya'nın Franco sonrası dönemde demokrasiye ve modernleşmeye geçiş yaptığı bir dönemi ifade ettiği için özellikle önemlidir. Franco'nun 1975'teki ölümünden sonra, İspanya 'Transición española' yani 'İspanyol Geçiş Dönemi' olarak bilinen bir sürece girerek diktatörlükten parlamenter demokrasiye geçmiştir. 1978 yılında yeni bir anayasa kabul edilerek parlamenter monarşi kurulmuş, hak ve özgürlükler garanti altına alınmıştır. Ayrıca 80'ler, sosyal, politik ve ekonomik reformların yapıldığı bir dönemdir ve İspanya, 1986'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (bugünkü Avrupa Birliği) katılarak Avrupa ile entegrasyonunu sağlamış ve ekonomik gelişimini hızlandırmıştır. Bu dönem, İspanya'nın diktatörlükten, halkına daha fazla özgürlük ve fırsatlar sunan modern bir demokrasiye geçtiği önemli bir değişimi simgelemektedir.

Modern Çin edebiyatında öne çıkan yazarlardan Lu Xun modern Çin edebiyatının babası olarak görülmesinin yanında 4 Mayıs Hareketinin en önemli temsilcisi; Solcu Yazarlar Derneğinin üyesi ve klasik Çince yerine modern Çincenin kullanımının en büyük savunucularındandır. Yazarın kısa öykülerden oluşan Nahan isimli koleksiyonu 1978 yılında Pekin'deki İspanya Büyükelçiliğinin ilk Çince çevirmeni olan İñaki Preciado tarafından birebir çevrilmiştir (Marín-Lacarta, 2012, s. 3). Bir diğer önem arz eden yazar ise Lao She'dir. Kendisi bir dil üstadı olarak görülmekte ve neredeyse üç milyondan fazla Çinli karakterin olduğu romanlar serisine imza atmıştır. Eserleri İspanyolcaya çevrilen Shen Congwen ise 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülüne aday gösterilen ve modern Çin edebiyatına katkı sağlayan bir diğer yazardır. Son olarak ise bu kategoride değinilmesi gereken yazar Qian Zhongshu'dur. İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Latince gibi birçok dilden tercüme yapan yazar batı kültürünün Çin'de tanınmasını sağlayan öncü isimler arasında yerini alır. (Marín-Lacarta, 2012, s. 4-5). Adı geçen yazarlar içerisinde Lao She'nin *El Camello Xiangzi (Xiangzi Devesi)* ve Qian Zhongshu'nun *La Fortaleza Aseidiada (Kuşatılmış Kale)* romanları dünya genelinde modern Çin edebiyatının en fazla çevrilen eserleridir.

İspanya genelinde de neredeyse tüm dünyada olduğu üzere, bir başka ülkede yankı uyandıran eserlerin etkisinin diğer ülkelere de sıçradığına şahit oluyoruz. İspanya için özellikle Fransız editörlerin yaptıkları edebi eleştirilerin her zaman daha fazla etki sahibi olduğu görülmüştür. Marín Lacarta (2012, s. 30) Çin'in modern ve çağdaş edebiyatının İspanya'da dolaylı çevirinin artmasıyla beraber Anglosakson ve Fransız edebiyatlarının İspanya'yı etkilemesine bağlamaktadır. Diğer yandan Fransa ve İspanya'nın komşu ülkeler olmasından kaynaklandığı da söylenebilir. Bu sebeple Bi Feiyu'nun birçok eseri önce Fransa'da ardından Avrupa ülkelerinde tanınırlık kazanmıştır. *Las Ferozes Aprendices de Wang (Wang'ın Vahşi Çıraqları)* isimli eseri Joan Artes Morata tarafından Fransızcadan İspanyolcaya çevrilmiştir.

1995 yılında Xu Xing, Le Nouvel Observateur dergisi tarafından dünyada ses getiren iki yüz kırk roman yazarı arasındaki yerini almıştır. 2003 yılında Fransa ve Almanya'da büyük başarı sağlayan *Aventuras y Desventuras de un Pícaro Chino (Çinli Bir Haydutun Maceraları ve Talihsizlikleri)* romanı 2004 yılında İspanyolcaya çevrilmiştir.

Çin'de polemik unsuru teşkil eden ya da sansürlenmiş eserler Batıda daha fazla ilgi görmüştür. İspanya'da da bu eserlerden üç tanesi öne çıkar: Zhang Xianliang'ın *La Mitad del Hombre es la Mujer (Erkeğin Yarısı Kadındır)*, Yan Lianke'nin *Servir al Pueblo (Halka Hizmet Etmek)* ve Wei Hui'nin *Shanghai Baby* isimli eserleridir. Marjinal kadın yazarlar kategorisinde ise İspanya'da ses getiren isim Chun Sue olmuştur; feminizmin gelişimini destekleyen ve 80'lerde dünyaya gelen yazarların öne çıkan isimlerindedir. 2002 yılında otobiyografisini yazdığı *La Muñeca de Pekín (Pekinli Bebek)* eseri 2003 yılında İspanyolcaya çevrilmiştir.

Bu çalışmada İspanya perspektifinden bakıldığında öne çıkan en büyük etmenlerden biri de Nobel Edebiyat Ödülü'dür. Ödüllü eserlerin çevirisi, sadece dilsel bir dönüşümü değil, aynı zamanda kültürel bir transferi de içerir. Bir eserin aldığı ödül, o eserin kaynak kültürdeki prestijini artırır ve hedef kültüre taşındığında bu prestiji de beraberinde getirir. Eserin çevirisi, kaynak kültürdeki önemli meselelerin hedef kültüre aktarılmasını sağlar. Ödüllü eserler, genellikle evrensel temalar üzerinde yoğunlaştıkları için, bu eserlerin çevrilmesi kültürlerarası diyalogu derinleştirir.

Ulusal edebiyatlar, ödüllü eserlerin çevirisi yoluyla uluslararası edebiyat sahnesine dahil olur. Bu eserler, hedef dildeki edebi ve kültürel kanona katkı sağlayarak, farklı kültürel perspektiflerin daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlar. Karaca (2011: 352) çeviri ve sosyokültürel gerçekliğin temas halinde olduğunu ve bu iki olgunun çok boyutlu dinamiğini anlayabilmek için farklı bakış açılarının hesaba katılması gerekliliğini vurgular. Ödüllü eserler, çoğu zaman kaynak kültürdeki önemli toplumsal, politik veya kültürel meseleleri yansıtır. Bu eserler, toplumun belirli kesimlerini, tarihi olayları ya da kültürel kimlikleri temsil edebilir. Ödüllü bir eserin çevirisi, bu temsillerin farklı bir kültüre nasıl ve ne ölçüde aktarılacağı sorusunu gündeme getirir. Çin edebiyatı, uzun bir tarihsel ve kültürel arka plana sahip olup, ödüllü eserleri genellikle Çin toplumundaki önemli toplumsal, politik ve kültürel meseleleri yansıtır. Bu meseleler, Çin'in modernleşme süreci, Mao dönemi, Kültür Devrimi, toplumsal eşitsizlikler, hızlı şehirleşme ve geleneksel değerlerin modern dünyada nasıl yer bulduğu gibi temalar olabilir. Mo Yan'ın Nobel Edebiyat Ödülü kazanması, Çin'in modern tarihini ve toplumsal değişimlerini küresel bir sahnede görünür kılmıştır. Bu tür eserlerin İspanyolcaya çevrilmesi, İspanyol okurlarına Çin'in toplumsal dinamiklerini daha yakından tanıma fırsatı verir. Ancak, bu sürecin önemli bir sorusu, cümlede de belirtildiği gibi, bu toplumsal ve kültürel temsillerin ne ölçüde ve nasıl İspanyol okurlara doğru şekilde aktarılacağıdır.

1997 yılında Çin vatandaşlığından ayrılan Fransız yazar Gao Xingjian İspanya'da 2000'li yıllar itibarıyla tanınırlık kazanmıştır. Kendisinin 2000 yılında Nobel alması İspanya'da modern Çin edebiyatının dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Nitekim Çin edebiyatına olan ilgi arttığı gibi, yazarla ilgili birçok makale yayımlanmıştır. İspanya'da bazı eleştirmenler durumun üzücü olduğundan bahsederek (Golden, 2001, s. 2), Xingjian'ın ödül aldığı *La Montaña del Alma (Ruh Dağı)* isimli romanının o zamana kadar çevrilmiş diğer Çince öykü ve şiirlerden daha üst seviyede bir ilgiyle karşılanması gerektiğini (Conte, 2001, s. 13) ve başka yazarların eserlerinin de basılması yönünde yayınevlerinin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Golden, 2001, s. 2).

Bir diğer Nobel ödüllü Çinli yazar Mo Yan da 2012 yılında bu ödülü aldıktan sonra İspanya'da daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Öncelikle yazarın bu ödülü almadan önce İspanyolcaya çevrilen eserlerine ve ödülün ardından arka arkaya çevrilen eserlerine bakıldığında ödül bakış açısına dair önemli bir vizyon edinilmesini sağlar. Yazarın Nobel öncesinde çevirisi yapılan eserleri şu şekildedir: *Sorgo Rojo (Kızıl Darı Tarlaları)*, *La Vida y La Muerte Me Están Desgastando (Yaşam ve Ölüm Beni Yıpratıyor)*, *Las Baladas del Ajo (Sarımsak Baladı)*, *La República del Vino (Şarap Cumhuriyeti)*, *Rana (Kurbağa)*, *Shifu, Harías Cualquier Cosa Por Divertirte (Shifu Eğlenmek İçin Her Şeyi Yaparsın)*, *Cambios (Değişimler)*. Bahsi geçen dolaylı çeviri örneklerinden biri olan Mo Yan'ın *Sarımsak Baladı* ve Gao Xingjian'ın *Ruh Dağı eserleri* "kamufle edilmiş" dolaylı çeviri kapsamında ele alınmaktadır. Lacarta bu çeviri türünü dolaylı çevirinin varlığını gizlemek olarak yorumlamaktadır. Bir başka ifadeyle, buradaki amaç dolaylı olarak yapılmış olan çeviriyi birebir çeviri gibi göstermektir (Marín-Lacarta, 2008, s. 3). Bu tip çevirilerde herhangi bir aracı metin ya da çevirmenden söz etmek mümkün değildir, okunan eserin yalnızca kaynak dildeki orijinal adı görülmektedir.

Yazarın Nobel alması İspanyol piyasasında daha fazla kabul ve ilgi görmesine sebep olmuş ve art arda üç kitabı çevrilmiştir: 2013 yılında Boom 2014 yılında *El Suplicio del Sándalo (Sandal Ağacının*

Çilesi), ve 2015 yılında *Trece Pasos (On üç Adım)*. Mo Yan'ın Nobel'in ardından kitaplarını basan yayıncı şirket Kailas sadece İspanya'da değil Latin Amerika'da da ilginin arttığını vurgulamıştır.

Bu bölümde altı çizilmesi gereken asıl nokta Çin edebiyatının İspanyolcaya çevirilerine ait kararlar dünya üzerinde edebi sahada dominant ve prestij sahibi olan Anglo-Amerikan ve Fransız etkisi altında alınmakta ve yayın evleri çevirisi yapılacak eserlerin kendi ülkesindeki etkisini göz ardı ederek, bu dillerde çevrilen eserleri baz alıp İspanyol literatürüne kazandırmaktadır. Marín-Lacarta (2008, s. 4) yayıncıların eserin İngilizce ya da Fransızca çevirisini okuduktan sonra yayımlamaya karar verdiklerini ve bu süreçte Çin edebiyatı ile hiçbir bağlantılarının olmadığını belirtmektedir. Bir diğer ifadeyle, aracı dil ile yapılan çevirinin orijinalinde ve kendi topraklarında nasıl bir etki yarattığından bihaber olarak literatüre 'kazandırdıklarını' söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Çin ve İspanya arasındaki çeviri edimi, kültürlerarasılık açısından yalnızca iki farklı dilin değil, aynı zamanda iki farklı dünya görüşünün, tarihsel deneyimin ve estetik anlayışın buluşma noktasıdır. Bu süreç, her iki toplumun da birbirini daha iyi anlamasına ve zenginleşmesine katkıda bulunur. Bununla birlikte coğrafi, kültürel ve dilbilimsel etkenler göz önüne alındığında iki ülke arasındaki edebi kopukluk normal karşılanabilir. Ayrıca, Çin edebiyatının uluslararası edebiyat kapsamında marjinal bir konumda bulunması İspanya'da da çevirinin azlığına yol açmaktadır.

Kültürlerarası etkinin özellikle İngiliz ve Fransız kültürünün İspanya'da büyük bir etki sahibi olduğu görülmektedir ancak bu dillerden dolayı olsa bile yapılan çevirilerin sayısı hâlihazırda istenilen seviyeye ulaşmamıştır. İngiltere ve Fransa rüzgârı İspanya'da dolaylı çevirinin ivme kazanmasına yol açarken, çevirmen sayısındaki yetersizlik, üniversitelerde ilgili bölümün diğer alanlara göre azlığı gibi sebepler çeviriyi öksüz bırakmıştır. İspanyol üniversitelerinde Sinoloji bölümünün yetersizliği ve bununla doğru orantılı olarak Çin dili ve kültürünü tanıyacak öğrenci sayısındaki azlık da çevrilecek metinlerin istenilen düzeyde olmayışının ardında yatan bir diğer önemli faktör olarak sunulabilir.

Çin edebiyatının İspanya'daki temsili, kültürlerarası etkileşim açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. İspanyolca çeviriler, Çin'in tarihsel ve kültürel birikimlerini İspanyol okuyuculara aktarmanın ötesinde, bu iki kültür arasında diyalog da oluşturmaktadır. Ancak, coğrafi uzaklık, kültürel farklılıklar ve Sinoloji alanındaki sınırlı çalışmalar, çevirilerin nicelik açısından gelişimini kısıtlamıştır. Özellikle dolaylı çeviriler ve İngilizce veya Fransızca gibi aracı dillerin etkisi ve direkt yapılan çeviri sayısının az olması Çin ve İspanyol edebiyatı arasındaki sınırlayıcı faktörler arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte, Nobel ödüllü yazarların eserlerinin çevrilmesi gibi önemli girişimler, Çin edebiyatının uluslararası tanınırlığını artırarak, İspanyol okuyucuların Çin kültürüne olan ilgisini canlandırmıştır. Özellikle Gao Xingjian ve Mo Yan gibi yazarların eserleri, Çin'in modernleşme süreci ve toplumsal değişimlerine dair zengin bir perspektif sunmuştur. İspanya'da Sinoloji programlarının artışı ve çeviri çalışmalarına olan akademik ilgi, bu alandaki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, Çin edebiyatının İspanyolcaya çevirisi iki farklı dilin

ve iki farklı dünya görüşünün bir araya gelmesine olanak sağlayarak, kültürlerarası anlayışın derinleşmesine katkıda sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arbillaga, Idoia (2003). *La literatura china traducida en España*. Alicante: Publicaciones Universidad de Alicante.
- Arı, Sevinç (2016). *Çeviri ve Kültürel Semboller*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Aydın, Leyla (2020). Avrupa ve Amerika'da Modern ve Çağdaş Çin Edebiyatı Çevirileri, *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies*, 36, 73-88.
- Bauer, Wolfgang (1999). The role of intermediate languages in translations from Chinese into German in "De l'un au multiple: Traductions du chinois vers les langues européennes=Translations from Chinese to European languages", Viviane Alleton and Michael Lackner (eds.), Paris, Maison des Sciences de l'Homme, 19-32.
- Conte, Rafael (2001). Un viaje chino hasta el fin de la noche, *El Cultural ABC*.
- Çimen Karayürek, Esra (2024). Diliçi Çeviride Yanmetinsel Unsurlara Bakış: Ankara Mahpusu Örneği, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 7(3), 584-595.
- Dai, Xin (2021). Sueño en el pabellón rojo, *Estudios de Asia y África*, 56 (1), 151-166.
- Doğan, Coşkun (2021). Göç, Çeviri ve Kültürlerarasılık, *Kültürlerarasılık&Çeviri*, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Ergün Atbaşı, Nurtaç (2021). Alev Tekinay'ın Ağlayan Nar Romanında Kültürlerarasılık, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2420-2439.
- Gimatdinova, Fatıma ve Öztürk, İlyas (2021). Çeviri Üzerinden Kültürlerarasılığı Okumak, *KARE*, Özel Sayı, 115-132.
- Golden, Seán (2001). Literatura china: la sequía llega a su fin, *La Vanguardia*.
- Jervis Hidalgo, Isabel (2024). Desafíos de la publicación de literatura china contemporánea en el mundo hispano, *OLAC Universidad de Buenos Aires*, 1-31.
- Karaca, Zuhâl (2011). Disiplinlerarası Bağlamda Çeviribilim ve Sosyoloji, *Çeviribilimden Kesitler*, İstanbul: Multilingual.
- Kartarı, Asker (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marín-Lacarta, Maialen (2008). La traducción indirecta de la narrativa china contemporánea al castellano, *Revista de Historia de la Traducción*, 2-9.
- Marín-Lacarta, Maialen (2012). Mediación, recepción y marginalidad. Las traducciones de literatura china moderna y contemporánea en España. Tesis doctoral Universitat Autònoma de Barcelona.
- Marín-Lacarta, Maialen (2012). A Brief History of Translations of Modern and Contemporary Chinese Literature in Spain (1949-2009) (1), *Revista de Historia de la Traducción*, 2-8.
- Özdemir, İlker (2011). Kültürlerarası İletişimin Önemi, *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 29-38.
- Özgüzel, Seyfi (2013). Batı Avrupa'da Çok Kültürlü Toplum Olgusu ve Kültürlerarası İletişimin Önemi, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2(4), 143-152.

- Parekh, Bhikhu (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, (Çev. Bilge Tanrıseven), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ramírez Ruiz, Raúl (2018). Taciana Fisac y la fundación de la nueva sinología española, *Encuentros multidisciplinares*, 20(60), 1-9.
- Rovira-Esteva, Sara ve Sáiz López, Amelia (2008). La traducción de la literatura femenina china y la construcción cultural de género, *Nuevas perspectivas de investigación sobre Asia Pacífico*, 231-251.
- Tymoczko, Maria (1995). The Metonymics of Translating Marginalized Texts, Duke University Press, *Comparative Literature*, Vol. 47, No. 1, 11-24.
- Wang, Chenying (2016). La traducción de la literatura china en española, *Estudios de Traducción*, 65-79.
- Ye, Junyang ve Ollé, Manel (2021). The Economy of the Spanish Franciscan Mission in China During The 17th Century: The Funding Sources, Expenditures, Loans and Deficits, *Hispania Sacra*, 73(148), 469-481.
- Yu, Jingxian (2019). Traducción indirecta y directa del chino al español: la obra de Mo Yan en España, 1616: *Anuario de Literatura Comparada*, 9, 263-272.